

ВВЕДЕННЯ

Колишній Кримінально-процесуальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки був затверджений Верховною Радою Української РСР 28 грудня 1960 року і введений в дію 01 квітня 1961 року.

За період дії колишнього КПК Законами Української РСР в нього більш як 50 раз вносилися зміни та доповнення, Законами України — більш як 150 раз. Законом України № 2547-ХІІ від 07 липня 1992 року у назві колишнього КПК та його тексті найменування «Українська РСР» було замінено найменшуванням «Україна». Колишній КПК складався із 9 розділів, 39 глав і містив 485 статей.

Втратив чинність колишній КПК згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року, який набрав чинності 20 листопада 2012 року.

Новий Кримінальний процесуальний кодекс, складається з 11 розділів, 46 глав і містить 614 статей.

В порівнянні з колишнім КПК, новий КПК містить новації, тобто норми і положення, які були відсутні в колишньому КПК, а також нововведення, які по іншому регулюють окремі питання кримінально-процесуального законодавства, ніж колишній КПК.

Главами 10 — 18 розділу II нового КПК (статті 131-213) визначений порядок застосування та види заходів забезпечення кримінального провадження, до яких відносяться:

- виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- накладення грошового стягнення;
- тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- відсторонення від посади;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- тимчасове вилучення майна;
- арешт майна;
- затримання особи;
- запобіжні заходи (особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою).

Органами, уповноваженими на здійснення досудового розслідування (органами, що здійснюють дізнання і досудове слідство), в рамках яких застосовуються заходи забезпечення кримінального провадження, є слідчі підрозділи:

- органів внутрішніх справ;
- органів безпеки;
- органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- органів державного бюро розслідувань.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження здійснюють слідчі, прокурори.

Під юридичним поняттям «прокурор», яке вжито в Кримінальному процесуальному кодексі України, розуміється Генеральний прокурор України, перший заступник, заступники Генерального прокурора України, їх старші помічники, помічники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, прокурори міст і районів, районів у містах, міжрайонні та спеціалізовані прокурори, їх перші заступники, заступники прокурорів, начальники головних управлінь, управлінь, відділів прокуратур, їх перші заступники, заступники, старші прокурори та прокурори прокуратур усіх рівнів, які діють у межах повноважень, визначених КПК України.

Слідчим є службова особа органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслі-

дувань, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Згідно Положення про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України № 686 від 09 вересня 2012 року «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» під поняттям «слідчий», слід розуміти службових осіб органів внутрішніх справ, уповноважених в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, які перебувають на посадах керівників органів досудового розслідування, їх заступників, керівників структурних підрозділів органів досудового розслідування і їх заступників та старших слідчих в особливо важливих справах, слідчих в особливо важливих справах, старших слідчих, слідчих.

Слідчі не можуть бути членами політичних партій, рухів та інших громадських об'єднань, що мають політичну мету. Їм забороняється займатися будь-якими видами іншої оплачуваної (крім викладацької, наукової, творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) та підприємницької діяльності, а також організувати страйки або брати в них участь.

На слідчих поширюються вимоги та обмеження, встановлені Законом України № 3206-VI від 07 квітня 2011 року «Про засади запобігання і протидії корупції».

Слідчий має статус службової особи, яка займає відповідальне становище в системі правоохоронних органів і наділена спеціальними, лише їй притаманними повноваженнями в кримінальному провадженні.

Під час досудового розслідування слідчий самостійно приймає процесуальні рішення, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання вмотивованого рішення слідчого судді, суду або згоди прокурора, і є відповідальним за законне і своєчасне виконання цих рішень.

При виконанні своїх службових обов'язків слідчий зобов'язаний:

- дотримуватися вимог Конституції України, КПК України та законів України під час досудового розслідування;

- забезпечувати повне, усебічне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у межах установлених КПК України строків;

- виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі;

- забезпечувати реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження;

- не розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу охоронювану законом таємницю, інформацію про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості, здобуті при розслідуванні кримінальних правопорушень;

- не вчиняти будь-яких дій, що ганьблять звання слідчого і можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості.

- у разі наявності підстав, передбачених статтею 77 КПК України, заявляти самовідвід від участі в кримінальному провадженні в порядку, визначеному статтею 80 КПК України.

Розголошення даних досудового розслідування, вчинене слідчим, працівником оперативного-розшукового органу незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередню участь у досудовому розслідуванні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність, тягне за собою відповідальність, установлену законодавством.

Слідчий уповноважений:

- починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України;

- проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК України;

- в порядку, передбаченому КПК України, доручати відповідним оперативним підрозділам органів внутрішніх справ проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій (доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання);

- призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом;

- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;

— за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

— приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 КПК України, а саме: коли встановлена відсутність події кримінального правопорушення; коли встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; коли набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження із зазначених підстав, якщо в цих кримінальних провадженнях жодній особі не повідомлялося про підозру);

— здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

У випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

Слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК України, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Надання допомоги слідчому та виконання його доручень, пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень, здійснює помічник слідчого, який є працівником органу досудового розслідування.

Помічник слідчого має право:

— брати участь в проведенні слідчих дій (огляд місцевості, приміщення, речей та документів, огляд трупа, слідчий експеримент, отримання зразків для експертизи, тимчасове вилучення майна, обшук, пред'явлення речей, трупів та осіб для впізнання, проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції);

— забезпечувати виконання виклику для проведення слідчих дій свідків, потерпілих, підозрюваних, спеціалістів, експертів, цивільних позивачів, цивільних відповідачів та інших учасників кримінального провадження;

— залучати понятих до участі в проведенні процесуальних дій;

— у встановленому законодавством порядку доставляти запити слідчих в установи, організації, підприємства на документи та предмети, необхідні для проведення всебічного й неупередженого розслідування в кримінальному провадженні, та доставляти витребувані документи та предмети за місцем призначення;

— бути присутнім при ознайомленні в установленому статтею 290 КПК України порядку з матеріалами досудового розслідування підозрюваним, його захисником, законним представником та захисником особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

— вносити керівництву слідчого підрозділу пропозиції щодо покращення організації та підвищення ефективності роботи помічників слідчих і слідчого підрозділу в цілому.

Порядок взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ визначений наказом Міністерства внутрішніх справ України № 700 від 14 серпня 2012 року «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень».

В даному Практичному посібнику — коментарі наведені бланки та зразки процесуальних документів, які складаються слідчими, прокурорами при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження.

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження передбачають:

— їх застосування на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК України (для прикладу — затримання особи);

— територіальну юрисдикцію судів, згідно якої клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається до місцевого суду, в межах якого знаходиться орган досудового розслідування;

— застосування заходів забезпечення кримінального провадження лише у випадках, коли слідчий, прокурор доведе, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; що потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора, що може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням;

— врахування можливості без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні;

— подання сторонами кримінального провадження слідчому судді або суду доказів обставин, на які вони посилаються, а слідчим, прокурором, крім того, витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання;

З огляду на те, що поняття «обґрунтована підозра» не визначене у національному законодавстві, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07 лютого 2014 року зазначив наступне «Зважаючи на положення, закріплені у статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», слідчим суддям слід враховувати позицію Європейського суду з прав людини, відображену зокрема у пункті 175 рішення від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України», відповідно до якої «термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (рішення у справі «Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» від 30 серпня 1990 року, п.32, Series A, № 182). Мета затримання для допиту полягає в сприянні розслідуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання (див. рішення у справі «Мюррей проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1994 року, п.55, Series A, № 300-A). Однак вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (див. рішення у справі «Чеботарі проти Молдови», № 35615/06, п. 48, від 13 листопада 2007 року)».

Вирішуючи питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у кожному випадку розгляду відповідних клопотань слідчі судді зобов'язані:

— перевіряти наявність об'єктивної необхідності та виправданість такого втручання у права і свободи особи, з'ясувати можливість досягнення мети, на яку посилається автор клопотання, без застосування цих заходів;

— зважати, що незалежно від визначеного процесуальним законом суб'єкта ініціювання застосування заходів забезпечення обов'язок довести наявність трьох необхідних складових для їх застосування покладається на слідчого та/або прокурора;

— враховувати, що докази на підтвердження обставин, викладених у клопотанні про застосування заходів забезпечення, подаються особою, яка заявляє таке клопотання;

— пам'ятати, що суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, не має права брати участь у цьому ж провадженні в суді як першої, так і апеляційної та касаційної інстанції, а також при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. При цьому, у випадку проведення досудового розслідування слідчою групою клопотання щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження також розглядаються слідчим суддею місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування. Підставою для визначення територіальної юрисдикції суду першої інстанції при розгляді клопотань щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження є постанова керівника відповідного органу досудового розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування. Беручи до уваги, що законодавець у більшості випадків прямо зазначає, що судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування здійснюється слідчим суддею суду першої інстанції, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, правильним є застосування зазначеного правила й до розгляду клопотань, територіальна підсудність щодо яких прямо не визначена процесуальним законом (наприклад, частина 1 статті 306, частина 3 статті 234 КПК України тощо). В таких випадках не можна керуватися положенням частини 1 статті 32 КПК України, яке, з огляду на зміст цієї статті та її місце у структурі КПК України, стосується лише суду, який здійснює кримінальне провадження як орган, що розглядає справу по суті (пункти 20-22 частини 1 статті 3, стаття 30, стаття 31 КПК України), і не регламентує діяльність слідчого судді.

До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

2. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід.

Слідчий, прокурор під час досудового розслідування має право викликати підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження у встановлених КПК України випадках для допиту чи участі в іншій процесуальній дії.

Слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Слідчий суддя під час досудового розслідування чи суд під час судового провадження має право за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його представника здійснити судовий виклик певної особи, якщо слідчий суддя чи суд встановить наявність достатніх підстав вважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Суд здійснює судовий виклик учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою.

Особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення.

Повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у випадку, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

Повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику.

Повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим, прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду.

Повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого — за допомогою дипломатичного (консульського) представництва.

Особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення КПК України строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у випадку підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти.

ЗМІСТ

ВВЕДЕННЯ	3
ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	6
1. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.	6
2. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід	8
3. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом	21
4. Відсторонення від посади	26
5. Тимчасовий доступ до речей і документів	31
6. Тимчасове вилучення майна	43
7. Арешт майна	44
8. Загальні положення про запобіжні заходи	52
9. Особисте зобов'язання	62
10. Особиста порука	65
11. Домашній арешт	68
12. Застава	74
13. Тримання під вартою	79
14. Застосування електронних засобів контролю	83
15. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду	90
16. Ухвала про застосування запобіжного заходу	99
17. Зміна запобіжного заходу	102
18. Звільнення особи з-під варти, негайне припинення дії запобіжних заходів	105
19. Загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження	106
20. Заходи щодо дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу — тримання під вартою під час кримінального провадження.	107
— Узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07 лютого 2014 року (витяг)	111
— Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-558/0/4-13 від 05 квітня 2013 року «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження»	148
— Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 5-467/0/4-14 від 07 квітня 2014 року «Повідомлення про відкликання листа ВССУ від 15.10.2013 № 1-1640/0/4-13»	158

Примітка: Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, закони, постанова Кабінету Міністрів України, узагальнення судової практики та листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, накази Міністерства внутрішніх справ України (в тому числі спільні з Міністерством юстиції України), Державної судової адміністрації України, які наведені в даному Практичному посібнику — коментарі та додані до нього, використані з офіційних сайтів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України.